

het Oost-Romeinse rijk

Een van de laatste Romeinse keizers, Constantijn, verplaatste in 330 zijn hele hofhouding naar Byzantium (dat werd toen Constantinopel genoemd, in 1453 werd het Istanbul). Er ontstond een Oost- en een West-Romeins rijk. Het Rooms-katholicisme werd de staatsgodsdienst. Keizer Justinianus (527-565) bouwde er de Aya Sophia met de bedoeling om alle andere religieuze gebouwen in schoonheid te overtreffen. Nadat in 476 de laatste Romeinse keizer was afgezet (val van het West-Romeinse rijk) probeerde Justinianus nog om de zaak te redden door Ravenna tot bestuurscentrum te maken.

Onder Justinianus werd **Ravenna** een centrum van Byzantijnse macht, kunst en cultuur.

In de Byzantijnse wereld spraken afbeeldingen van heiligen (als voorwerp van verering) de mensen emotioneel sterker aan dan de rationeel bedachte symbolen van de vroeg-christelijke kunst. In elk huis hing een **icoon**, een klein portret van een heilige of een religieuze voorstelling. Maar in de 8ste en 9de eeuw werd het maken en hebben van iconen verboden, op grond van het Bijbelse verbod om afbeeldingen en beelden te aanbidden. Ook de keizer verbood dit, het kwam hem waarschijnlijk wel goed uit, omdat de kerk inmiddels erg machtig was geworden. Het verbod op afbeelden heet **iconoclasme**. Hoewel men er streng op toezag, waren er zo ontzettend veel iconen, dat het een moeilijk uit te roeien kunstvorm was. Ook kwamen er later weer voorstanders van Bijbelse afbeeldingen (de **iconodulen**) zodat het verbod in 843 weer werd opgeheven.

bouwkunst

De **vroeg-christelijke kerken** hadden een groot, rechthoekig **middenschip**, met aan weerszijden **zijbeuken**. Het plafond was vlak. Het lange middenschip eindigde aan één kant (het Oosten) in een halfronde nis: de **absis**.

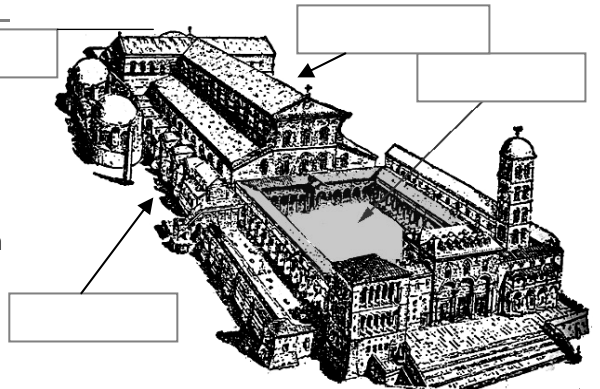
In vroege tijden stond hier de bisschopszetel. De ruimte boven de zijbeuken was

De muren waren versierd met **mozaïeken**.

minder hoog dan het middenschip: zo kon er boven door ramen licht naar binnen vallen. Voordat je de kerk binnenkwam, liep je door het **atrium** naar de **narthex**, een soort overdekt voorportaal. Vermoedelijk mochten daar vroeger de mensen staan die graag christen wilden worden, maar nog niet waren gedoopt en daarom nog niet in de kerk mochten komen.

Om deze reden bouwde men later ook een aparte doopkapel (**Baptisterium**) voor de kerk.

Langzamerhand ontstond er weer een verschuiving van de kunstontwikkeling naar het voormalige West-Romeinse rijk. Daar heerste eeuwenlang chaos: vooral de zesde en de zevende eeuw na Christus waren een periode van diep verval. Van het centrale gezag was niets over. Recht en orde waren verdwenen. Bandieten trokken plunderend rond. De macht was in handen van honderden plaatselijke regionale heersers, die hun onderdanen met volstrekte willekeur behandelden en onderling voortdurend oorlog voerden. Deze wetteloze toestand ging gepaard met afbraak en verarming. Er heersten hongersnoden, en men had te lijden van invallen van de Noormannen. Deze Noordelijke volken brachten wel hun eigen vormtaal mee. De rondtrekkende volksstammen ontwikkelden geen 'eeuwigdurende' bouwkunst of beeldhouw- en schilderkunst, maar mooie, gebruiksvoorwerpen die makkelijk verplaatsbaar waren.

Dat waren prachtig versierde voorwerpen met gestileerde plant- en diermotieven, uitgevoerd in hout, ivoor of metaal. Ze werden versierd met ingewikkelde vlechtpatronen. Ook op grafstenen en inhandschriften kwamen deze patronen terug. Het kostte heel veel tijd en concentratie om dat te maken, maar men zag dat als een eerbetoon aan God.

Een van de stijlen uit de vroege middeleeuwen is de **Keltische kunst**. De Kelten hadden in Ierland en Groot-Britannië eigen tradities in stand weten te houden, maar in de 5de eeuw bekeerden zij zich tot het Christendom. Dieren waren hun levensbehoed en waren daarom bij volksstammen een zeer geliefd onderwerp om uit te beelden. Bovendien paste het afbeelden van menselijke figuren ook niet in hun traditionele godsdienstige ideeën, de mens zou een afspiegeling van de godheid zijn en kon daarom niet afgebeeld worden. Zo ontstond het vaak **decoratieve** karakter van de Middeleeuwse kunst.

decoratief =

monnikenwerk

De kloosters waren bolwerken van beschaving. Daar werden rijk versierde bijbels en evangelieboeken met de hand geschreven en geïllustreerd.

Middeleeuwse **boeken** hebben de volgende kenmerken:

1. ze zijn met de hand geschreven, we spreken daarom van *handschriften* of *manuscripten*.
2. ze bestaan uit aan elkaar genaaide bladen van perkament, beschermd door een stevige omslag of band.
3. ze zijn vaak versierd met geschilderde *initialen*, randdecoraties en *miniaturen*.

In het scriptorium van de kloosters schreven de monniken urenlang zwijgend gebogen over hun arbeid. Dit bestond uit het overschrijven of *kopiëren* van klassieke schrijvers, kerkvaders, maar vooral van de Bijbel en boeken voor kerkelijk gebruik. De taal van de kerk in de Middeleeuwen was het Latijn. Men schreef met een tot pen gesneden ganzenveer, de zwarte of bruine inkt maakten ze uit roet, galappels, gom en azijn.

Kleuren werden vervaardigd uit mineralen en planten. De kleurstof werd met een steen fijngeveerd en vermengd met water en een bindmiddel: eiwit of arabische gom. De kleurstof kon zich dan goed hechten aan het perkament.

Perkament werd gemaakt van schoongeschrapte dierenhuiden. Die moesten eerst worden geweekt in een kalkoplossing, en daarna opgespannen worden om te drogen. Tenslotte werd het oppervlak met puimsteen glad gemaakt en met kalk ingewreven.

De beginletters, **initialen**, waren niet alleen groter, maar ook versierd. Soms eenvoudig in één kleur met wat pennelijntjes als decoratie, soms voorzien van geometrische figuren, ranken, bloemen of fantasiedieren, met het penseel geschilderd in meer kleuren. Soms werd goudverf of bladgoud gebruikt. Daarom noemt men het versieren van handschriften ook wel *illumineren* (licht aanbrengen), of *verluchten*. Stond de initiaal aan het begin van een belangrijk tekstgedeelte, dan werd er wel een voorstelling omheen geschilderd die betrekking had op de tekst ernaast.

Het versieren van een handschrift beperkte zich niet tot de initialen. Ook op regels die niet volgeschreven waren bracht men decoraties aan. De randen werden rijk beschilderd met bloemen en planten, waarin zich vogels, insecten of vreemde gedrochten konden verschuilen. Men bracht deze versieringen aan rond de tekst, maar ook rond bladvullende illustraties: de **miniaturen**. Het woord miniatuur komt van het Latijnse '*miniare*', wat 'rood verven' betekent (denk maar aan het woord menie). Het heeft dus niets te maken met minimum (zeer klein), maar met het feit dat aanvankelijk de tekst en tekeningen met rode inkt werden ingetekend, voordat ze werden uitgewerkt.

orde in de chaos. Hij wist een groot deel van Europa aan zich te onderwerpen. Karels prestige bereikte een hoogtepunt toen de paus hem in 800 in Rome tot keizer kroonde. Hij werd zo de eerste West-Europese keizer in eeuwen: de stichter van een nieuw christelijk rijk.

In de negende eeuw viel het Karolingische Rijk uiteen. Noormannen uit Scandinavië en Hongaren uit de Russische steppen trokken moordend en plunderend rond. Pas rond het jaar 1000 kwam aan deze plagen een eind. De Hongaren en de Noormannen bekeerden zich tot het christendom en vestigden zich in Europa. Vanaf toen namen de macht en welvaart van Europa toe.

Van ca. 500-1000 werd vrijwel alles in hout gebouwd, waardoor er bijna niets bewaard is gebleven. Een uitzondering is het paleis van Karel in Aken, waarvan de kapel nog te zien is. Bij de bouw hiervan beheerste men niet langer de techniek om bakstenen te maken. De meeste gebruikte stenen kwamen dan ook van gesloopte Romeinse ruïnes.

Het was een tijd waarin er een strijd gevoerd werd tussen de macht van de kerk en de macht van de staat.

volksverhuizingen

Vanaf de vierde eeuw, nadat de macht van het Romeinse rijk verbrokkeld was, kwamen veel volkeren in beweging. Zij waren op de vlucht voor de afgrijselijk koude winters, verdreven andere stammen die op hun beurt weer door Europa trokken op zoek naar een beter bestaan. In deze chaos vielen West-Europa en de Westelijke Middellandse zeegebieden tenslotte in handen van voornamelijk Germaanse stammen: Germanen, Saksen, Angelen en Friezen.

Ondanks deze grote verschuivingen hield het Christendom het "bekeringswerk" in stand: de stammen namen het Christendom over.

Traditionele gewoonten (folklore) en heidense gebruiken werden 'verchristelijkt'.

Vanuit de kloosterorden ontstonden de eerste universiteiten. Die richtten zich op het verklaren van de schepping als een volmaakt, kloppend systeem.

iconografie

Het doel van de Christelijke kunst was niet hetzelfde als die van de Klassieke Oudheid. In de Klassieke tijd streefde men naar schoonheid, naar een ideale, maar natuurgetrouwe werkelijkheid waarin de mens centraal stond. Bij de Christelijke kunst ging het om een diepere betekenis. Daarom werden er veel Bijbelse symbolen en tekens gebruikt die verwezen naar een hogere of bovennatuurlijke werkelijkheid. Die beeldtaal moet je wel leren, men noemt het de **iconografie**. Hier rechts zie je Petrus: te herkennen aan zijn *attribuut*, de hemelsleutel. Petrus was de bewaker van de hemelpoort.

Het realisme van de klassieke kunst was verdwenen: wat belangrijk was, werd groter afgebeeld. De aardse mens moest zich richten op het hogere. Met beelden kon de relatie met God in beeld worden gebracht. De beeldtaal met verwijzingen naar een andere werkelijkheid werd gebruikt omdat het Christendom er voor iedereen was, ook voor de **analfabeten**. Bijna niemand kon lezen en schrijven: er ontstonden daarom **beeldverhalen** voor ongeletterde mensen.

Het tapijt van Bayeux geeft als een stripverhaal de geschiedenis weer van wereldse gebeurtenissen: de verovering van Engeland door Willem van Normandië. Het hele verhaal staat er op: de invasie, de nederlaag van de Engelsen tot aan de dood van hun koning Harold in de slag bij Hastings in 1066. Het tapijt is 50 cm hoog, en 73 meter lang.

bedevaart en pelgrimstochten

Bij het Christendom hoorde de heiligenverering. Door het maken van een *bedevaart* kon men hopen op genezing, of een *aflaat* verdienen: de straf voor je zonden, waarvoor je na je dood moest boeten, werd dan kwijtgescholden. Gezien de ideeën die men had over de straffen voor je zonden na je dood (in de hel) was dat erg belangrijk. Hoe groter de aflaat die je met een bedevaartstocht kon verdienen, hoe aantrekkelijker het was om naar zo'n bedevaartsplaats te gaan. De bekendheid van een pelgrimsoord werd niet alleen bepaald door het belang van de heilige of van de *reliken* die er werden vereerd, maar ook door de verhalen over wonderen die de ronde deden. Als er veel verhalen over wonderlijke genezingen werden verteld, trok zo'n stad des te meer pelgrims. Maar een bedevaart kon ook worden opgelegd als straf. Zowel de kerk als de rechtbank legden dergelijke bedevaarten op. Santiago de Compostella, waar zich de reliken van de heilige Jacobus bevonden, was de belangrijkste bedevaartsplaats. Langs de route naar Santiago de Compostella werden veel pelgrimskerken gebouwd, waar men onderweg kon bidden..

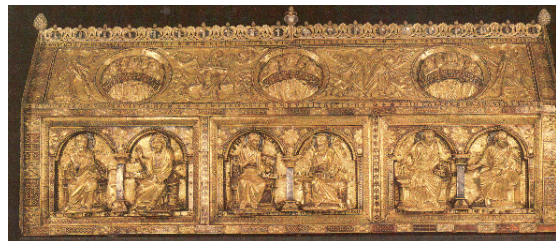
relikvoet – Adalhart

armrelikhouder

relikhouder voor een schedel

relikschrijn van st. servas

In veel kerken langs de pelgrimsroutes had men een bijzonder relikwie in bezit, zodat het ook een bedevaartsplaats werd. Een relikwie is een overblijfsel van een overleden heilige: een bot, een pluk haar, een stuk kleding of een splinter van het kruis waaraan Christus gestorven is. Relieken zijn eeuwenlang vereerd als voorwerpen van onschatbare waarde. Deze heilige resten geven genezing en bescherming, en brengen God het meest nabij. En dat was belangrijk, want in de duistere Middeleeuwen kon je God maar beter in de buurt hebben. Omdat het zelf vaak onmogelijke voorwerpen waren, werden er kostbare relikhouders omheen gemaakt. Hiervoor werden zilver, goud, edelstenen en email gebruikt, want voor het heilige was niets kostbaar genoeg.

Er zijn heel veel verschillende soorten relikhouders. De kistjes, ringen, armen en kruisen zijn vaak voorbeelden van subliem edelsmeedwerk.

Email - glasachtige massa, in een dunne laag aangebracht ter bescherming of versiering van metalen, glazen en stenen voorwerpen.

